

Міністерство освіти і науки України
Національний університет водного господарства та
природокористування
Навчально-науковий інститут будівництва та архітектури

Кафедра архітектури та середовищного дизайну

03-08-73М

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

до виконання курсового проєкту
на тему: «Проект храму на 150-200 прихожан»
з навчальної дисципліни
«Архітектурне проєктування сакральної будівлі (КП)»
для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за
освітньо-професійною програмою «Архітектура та
містобудування» спеціальності 191 «Архітектура та
містобудування» денної форми навчання

Рекомендовано науково-
методичною радою
з якості ННІБА
Протокол № 1 від 30.08.2022 р.

Рівне – 2022

Методичні вказівки до виконання курсового проєкту «Проект храму на 150-200 прихожан» з навчальної дисципліни «Архітектурне проектування сакральної будівлі (КП)» для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за освітньо-професійною програмою «Архітектура та містобудування» спеціальності 191 «Архітектура та містобудування» денної форми навчання [Електронне видання] / Сергіюк І. М., Матвіюк О. В. – Рівне : НУВГП, 2022. – 36 с.

Укладачі: Сергіюк І. М., к.арх., доцент кафедри архітектури та середовищного дизайну; Матвіюк О. В., старший викладач кафедри архітектури та середовищного дизайну.

Відповідальний за випуск: Михайлишин О. Л., д.арх., професор, завідувач кафедри архітектури та середовищного дизайну.

Керівник освітньої програми: Потапчук І. В., к.арх., доцент, доцент кафедри архітектури та середовищного дизайну.

© Сергіюк І. М.,
Матвіюк О. В., 2022
© НУВГП, 2022

ЗМІСТ

1. Загальні положення	3
2. Мета і завдання до виконання курсового проєкту	4
3. Склад курсового проєкту	5
4. Християнські храми (православні та католицькі)	5
5. Архітектура православного храму та його символіка	13
6. Загальні вимоги до проєктування генерального плану	16
7. Об'ємно-планувальні рішення	18
8. Будівельні конструкції та матеріали	19
9. Література	22
10. Додатки	24

1.ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Храм – це культова споруда, призначена для відправлення богослужінь і релігійних обрядів. В кожній релігії храм має своє найменування: в християнстві – собор, костел, кірха; в ісламі – мечеть; в іудаїзмі – синагога; в буддизмі немає єдиного терміну і кожна країна має свій (тера – в Японії, витхара – в Шрі-Ланці, хуре – в Монголії, дацан – в Бурятії і т.п.).

Архітектурне значення храмів набагато ширше їх культових функцій і релігійних ідей, які накладають свій слід на їх форми, типи і характер. З давнини храми, будучи суспільними спорудами, виділялись в містобудівельному середовищі розмірами і багатством серед рядової забудови.

Типи храмів і історія їх змін обумовились, крім культових потреб, загальним характером розвитку архітектури у різних народів. Тому архітектура храмів, пов'язана з однією й тією ж релігією (християнських церков і соборів, мусульманських мечетей, іудейських синагог, буддійських храмів і ін.), набуває яскравої своєрідності в різних регіонах країни і змінюється відповідно розвитку архітектури цих країн. Не дивлячись на жорсткість канонів, храмове будівництво будь-

якої країни має національну специфіку, а його шедеври увійшли в скарбницю світової культури. Проектування і будівництво будівель релігійного значення (храмів) в сучасній вітчизняній практиці явище нове, що не має досвіду і традицій, які існують як історичний спадок. Храмове будівництво і проектування освоєно частково, в реконструктивному плані або як будівництво по старим кресленням чи фотографіям.

Будівля храму для віруючих, як простір розмови з Богом, у будь-якій релігії полісемантична. Наприклад, в християнстві і буддизмі храм – це модель всесвіту, орієнтовна по сторонам світу. Кожна його деталь, архітектурна і живописна, строго регламентована канонами країни і має свою національну специфіку.

У художньому образі храмів відображається та релігійна дійсність, що і у всій історії розвитку архітектури, будівельній техніці і в монументальному живописі.

2. МЕТА І ЗАВДАННЯ ДО ВИКОНАННЯ КУРСОВОГО ПРОЄКТУ

Завдання і методичні вказівки орієнтовані на виконання проєкту православного храму загальною одночасною місткістю 150-200 прихожан, при роботі над проєктами храмів такого типу потрібно враховувати положення і канони відповідних віросповідань і релігійних гілок, та як в цьому випадку змінюється структура храму, його місткість і будівельний об'єм. За окремим погодженням з керівником курсового проєкту, можлива розробка католицького храму такої ж місткості.

Мета курсового проєкту – набуття навиків проєктування громадської будівлі, унікальної, з яскраво вираженим функціональним призначенням.

Завдання до виконання курсового проєкту „Проект храму на 150-200 прихожан” наступні:

- грамотне містобудівельне рішення, пов'язане з вибором

- ділянки храму і його організацією;
- створення функціонально-організованої структурної схеми, що базується на релігійних канонах і типі храму;
 - чітка організація простору, що обумовлює характер і напрямок основних „сценарних” процесів;
 - створення незабутнього образу невеликого за розмірами храму, що формує містобудівельний простір загальноміського значення (емоційно суворий та урочистий простір);
 - подальше вдосконалення архітектурної графіки, ознайомлення з макетуванням як методом проектування і демонстраційним матеріалом.

3. СКЛАД КУРСОВОГО ПРОЄКТУ

1. Ситуаційна схема М 1:2000
2. Генеральний план М 1:500
3. План поверху на відм. 0,000 М 1:100
4. Фрагмент плану на відмітці другого рівня (хори)*
5. Фасади М 1:100
6. Розріз М 1:100
7. Перспектива або аксонометрія

* за погодженням з керівником

4. ХРИСТИЯНСЬКІ ХРАМИ (ПРАВОСЛАВНІ ТА КАТОЛИЦЬКІ)

Орієнтація християнського храму (православного та католицького) непохитно визначена. Храмовбудівні правила приписують будувати кожну церкву (без будь-якого винятку) так, щоб вітвар її був спрямований на схід, а вісь будівлі зорієнтована по лінії **схід - захід**. Тому головний вхід до храму (притвор, нартекс), розташований навпроти вітваря, звернений на захід.

Положення храмів визначається церковними вимогами

орієнтації вітваря у східному напрямку з можливим зміщенням в межах 30° у зв'язку з містобудівними особливостями розміщення ділянки.

Типологія культових будинків та споруд визначається умовами містобудівного розташування, архітектурно-планувальною організацією, а також режимом літургійного процесу. На основі аналізу і, системи організації інституту церкви, що складається, визначені типи культових будинків та споруд, які пропонується ввести до даної номенклатури.

ПРАВОСЛАВНІ ХРАМИ

Парафіяльна церква (парафіяльний храм) включає до своєї функціонально-планувальної структури усі частини храму: сакральне ядро, обрядовий простір, нартекс, притвор, дзвіницю. В окремих випадках парафіяльна церква може мати один або кілька приділів, які обумовлені функціональними особливостями.

У парафіяльних храмах середньої та великої місткості доцільно передбачати спеціалізовані приміщення (хрещальні, співочі хори), а також допоміжні приміщення.

Дзвіниці, які слугують для підвішування дзвонів, можуть стояти окремо, бути прибудованими до будинку храму або надбудованими над ним. Вони розташовуються, як правило, із західного боку храму. Вбудовані дзвіниці можуть влаштовуватися у барабанах глав храму. Дзвіниці влаштовуються, як правило, у вигляді багатоярусних башт з відкритими прорізами у верхніх ярусах, де підвішені дзвони. Дзвіниці влаштовуються у вигляді критого майданчика або стінки з прорізами, призначеними для підвішування дзвонів, дзвонити у які можна з майданчика чи з рівня землі.

Хрещальні, призначені для хрещення дітей і дорослих, можуть бути розташовані в окремих будинках, прибудовані або вбудовані в будівлі храмів і церковно-причтових будинків. До складу приміщень хрещалень входять власне хрещальня,

підсобне приміщення, роздягальні для дорослих, які будуть приймати хрещення, приміщення для очікування і для передодягання немовлят, туалетна кімната.

Соборна церква (соборний храм, собор) являє собою будинок, розрахований на проведення соборних богослужінь групою священників на чолі з архієреєм предстоятелем парафії. Одночасно собор виконує функції парафіяльної церкви і відрізняється від попереднього типу храму частотою богослужінь, завдяки розширенню штату священників і причта. У соборному храмі передбачається повний склад функціонально-планувальних елементів, яю у даному випадку мають значну площу і місткість.

Сакральне ядро будівлі, як правило, обладнується одним або кількома приділами з відповідною кількістю дияконників і паламарок. Апсида центрального престолу обладнується Горнім місцем з тронем для архієрея.

Загальну місткість храму доцільно збільшувати за рахунок улаштування антресольних поверхів, які охоплюють простір молитовного храму (нави). Необхідно враховувати влаштування спеціалізованого приміщення хрещальні, зв'язаного входом з нартексом або притвором. Для розміщення хору передбачаються простори над нартексом або з його боків.

Каплиці - специфічні типи культових будинків малої місткості, в яких немає вітваря. Каплиця являє собою обмежену за своєю функціонально-планувальною структурою культову будівлю, яка має сакральне ядро з скороченим молитовним простором. В окремих випадках каплиця може мати тільки сакральне ядро, з урахуванням можливості розміщення віруючих за межами будівлі.

Каплиці можуть стояти окремо, бути прибудованими до храму або вбудованими у нього, можуть входити до складу храмового комплексу, будинку або комплексу громадського призначення, розташовуватися самостійно на сельбищній території або в природному середовищі.

Каплиці поділяються на водосвятні, поховальні,

меморіальні та богослужбні. Водосвятні каплиці влаштовуються над криницями, водоймами, свердловинами, та іншими джерелами води у вигляді навісів або закритих споруд площею від 4 до 30 м².

Поховальні каплиці влаштовуються над поховальними камерами і могилами у вигляді відкритих або закритих споруд (у вигляді склепу з аркасоліями) площею від 2 до 10 м²; надземна частина будівлі використовується для відспівування або літургії у поминальні дні.

Меморіальні каплиці відзначають значні для церкви місця.

Богослужбні каплиці частіше усього влаштовуються за відсутності храму або для розміщення шанованих ікон. Цей тип набуває розповсюдження також у комплексах соціальних, навчальних та медичних закладів, у військових частинах і виправно- трудових установах.

Місткість каплиць складає від 5 до 50 людей. Каплиці площею до 10 м² місткістю до 10 людей складаються з одного приміщення, а більшої площі і місткості - мають допоміжні приміщення.

У разі розташування каплиці у храмовому комплексі, вона використовується для обслуговування віруючих, і, за необхідності, відспівування померлих парафіян. Каплиця може розміщуватися також на території соборного храму з метою забезпечення проведення проміжних молитовних дій перед входом до основного храму.

Сакральне ядро каплиці може вирішуватися з повним набором допоміжних приміщень або з обмеженим. Загальна об'ємно-просторова структура каплиці повторює об'ємно-просторову організацію храму, символізуючи при цьому образ малої церкви.

Таблиця 1

*Місткість храмів залежно від їх класифікації
(для православних і католицьких)*

№ з/п	Типу культового будинку	Місткість, людей, залежно від містобудівного призначення			Містобудівне розміщення
		загальноміські	районні	сільські	
1	Кафедральний собор	1500	-	-	У складі громадського центру міста чи монастирського комплексу
		1000	-	-	
		500	-	-	
2	Соборна церква	500	300	-	У складі громадського центру міста чи житлового району
		300	-	-	
3	Монастирський храм	300 200	-	100	На території монастиря
4	Парафіяльна церква	-	500	200	У складі громадського центру житлового району міста, у кварталі, у громадському центрі селища, села
		300	300	100	
			100	50	
5	Каплиця	50	-	-	У парковій зоні, у складі культового чи громадського комплексу
		30	30	30	
6	Кладовищенська церква	-	200	-	На території кладовища (цвинтаря)
		-	100	50	
		200	50	30	
7	Меморіальна церква	100	50	30	У парковій зоні, на території меморіального центру

КАТОЛИЦЬКІ ХРАМИ

Традиція католицької церкви і літургії потребують, щоб в архітектурно-планувальній організації католицького храму були передбачені усі вимоги для ведення Євхаристії. Тому пресвітерії з вівтарем (місце жертвоприношення) і амвоном повинні бути центром, де зосереджена увага віруючих, наступне важливе місце займає купель (або баптистерій), дарохранильниця, місце для хора органу і, нарешті, місця для віруючих.

Католицькі храми згідно з ієрархією поділяються на кафедральні, єпископські, парафіяльні - головні храми парафії; філіальні (приписні) – маленькі парафіяльні, залежні від парафіяльних; базилікальні (з особливими папськими привілеями); колегіальні, при яких існує капітула каноників; каплиці.

Функціонально католицькі храми розрізняються як монастирські, госпітальні, кладовищенські, меморіальні.

Пресвітерії – підвищення вівтаря католицького храму, призначене для проведення літургії священником та його співслужителями (диякон, лектори, псаломник, кантор, прислуговуючі). Сидіння для прислуговуючих розміщують, як правило, у найбільш зручному для них місці пресвітерія, для виконання доручених їм обов'язків.

Пресвітерії розташовують за престолом і оточують рядами сидінь для духовенства з місцем єпископа у центрі. Його функціональне та композиційне значення і підкреслюють підвищенням площини підлоги над підлогою нави на декілька східців заввишки 0,1-0,15 м, а ширина східців приймається 0,45-1,0 м.

Рекомендується передбачати зручний зв'язок пресвітерія з сакристією (ризницею). Пресвітерії, як правило, не відокремлюють від церковної нави балюстрадаю.

У зв'язку з тим, що вівтар має подвійне значення: практичне і символічне (вівтар означає одночасно єдиного

Спасителя Ісуса Христа і єдину Євхаристію католицької церкви), то він передбачається лише один. Тому у наві храму не передбачають так звані бічні вівтарі, але їх розміщують у капелах (каплицях), якимось чином відокремлених від нави.

Архітектурно-планувальна організація вівтаря передбачає створення комфортних умов для проведення Євхаристії «обличчям до віруючих» і для обходу навколо нього.

Довжину та ширину вівтаря передбачають пропорційними до величини пресвітерія. Висоту вівтаря приймають близько 1,6-1,05 м від підлоги, до якої він повинен бути прикріплений (постійний вівтар).

На вівтарі або поруч з ним можуть знаходитися: хрест - знак Жертви Христа і свічники (поставники). Хрест розташовується так, щоб парафіяни його добре бачили, а свічники (поставники) не повинні затуляти для віруючих вівтар.

Поруч з вівтарем – місцем здійснення Жертви Христа і Церкви – у пресвітерії розташовується амвон, з якого читається Священне Писання, співається псалом, проголошується проповідь і читається молитва.

Амвон може бути розташований також поза пресвітерієм. Його розміщують таким чином, щоб він був на видноті та щоб добре були почуті ті, хто проповідує Слово Боже.

Дарохранильницю у католицькому храмі рекомендується розміщувати в окремій капелі поза навою церкви, що дозволяє парафіянам індивідуально поклонятися Святим Дарам, навіть тоді, коли в цей час у храмі відбуваються інші літургійні дії. Дарохранильниця може також розміщуватися у пресвітерії (необов'язково по центральній осі головної нави) або у бічній наві.

Місцем хрещення, як правило, є капела для хрещення (баптистерій) або купель, розташована поблизу пресвітерія у наві католицького храму таким чином, щоб парафіяни мали змогу добре бачити обряд, а хрещені батьки - виконувати передбачені ритуалом дії.

Баптистерій влаштовується достатньо великим, з урахуванням проведення одночасно літургії хрещення декількох дітей та дорослих.

Місця для парафіян у католицькому храмі обладнуються лавами з пюпітрами для молитовників, розміщеними таким чином, щоб віруючі мали можливість бачити священнодійство, священника, який проводить Літургію та його співслужителів, а також приймати духовну та фізичну участь у священнодійстві (богослужінні).

Під час проектування сучасних католицьких храмів поблизу пресвітерія передбачають місця для хору, щоб дати можливість співакам приймати участь у Літургії і одночасно підкреслити те, що вони являють собою невід'ємну частину зібрання віруючих. Розміщення хору над головним входом не рекомендується, незважаючи на традиційний історичний досвід.

Сакристію (ризницю) у католицьких храмах, як правило, розміщують поблизу пресвітерія. Сакристія має два входи: перший із пресвітерія, другий - із нави храму (для процесії).

У планувальному вирішенні сакристії передбачають розміщення меблів та обладнання: шафи для вбрання і літургічних книг, сейф для чаш, ковчежці і т.п.

Допускається також розташування другої сакристії при головному чи бічному вході до храму; тоді вона слугує місцем, звідки священник, що проводить Літургію, і прислужуючі йому ведуть процесію по наві церкви до вівтаря.

Поруч із сакристією рекомендується розташовувати санітарні вузли, а також невеличкі складські приміщення (для прибирального інвентаря, для декорацій, пересувних сповідалень та інших).

Притвори у храмах можуть слугувати вхідними тамбурами. У притворах католицьких храмів традиційно розміщуються кропильниці із священною водою, релігійні емблеми і вітрини з довідками про історію храму, а також найважливіша пасторська інформація.

Притвор відокремлюється від нави храму заксленими

дверима із запобіжними ґратами, перед якими встановлюють лавочки пюпітром, призначеними для того, щоб віруючі могли стояти на колінах.

Головний вхід до католицького храму розташовується, як правило, із західного боку. Додаткові входи влаштовуються з південного та північного боків і використовуються як евакуаційні.

Площу частини храму, де розташовуються для молитов віруючі, рекомендується приймати із розрахунку не менше 0,7 м² на одну людину (парафіянина). Загальну площу храму рекомендується приймати із розрахунку від 0,7 до 1,2 м² на одиницю місткості храму без урахування пресвітерія.

Функціональні і декоративні елементи католицького храму визначаються католицькою традицією і символікою. До цих елементів належать:

- завершення храму куполом із хрестом;
- піднятість рівня підлоги над рівнем землі та вівтаря над підлогою храму;
- система організації освітлення середньої частини храму зверху з барабанів глав і прорізів у верхній частині стін.

У католицьких храмах сповідальні рекомендується розмішувати у місцях, де віруючі мають зручний і такий, що не кидається у вічі, доступ до сповідника.

5. АРХІТЕКТУРА ПРАВОСЛАВНОГО ХРАМУ ТА ЙОГО СИМВОЛІКА

Під час проектування православного храму необхідно враховувати різноманітність його функцій. Православний храм – це особливо влаштоване приміщення для молитовних зборів, богоспількування та здійснення таїнств Євхаристії (принесення великої жертви Тіла і Крові Христових, що здійснюється на божественній літургії).

Духовна реальність храму виражається в його архітектурі через символи. Виходячи з догматичного вчення Православної Церкви про майбутнє перетворення неба і землі в

Царство Боже. Храм в цілому символізує собою Небесне Царство, повернений виправданому людству Рай. У планувальному відношенні вітвар є образом Раю, духовного світу, що сходить на землю до людей. Церковний зал храму є символом неба і землі, всесвіту, обновлених примирення з духовним світом.

Храм поділяється на три частини, так само як і скинія Мойсеєва, і храм Соломона. У цьому потрійному поділі символічно закладений поділ громади на три групи: священнослужителів, вірних і грішників. Вітвар призначений для вершителів таїнства, духовенства і відповідає Святому Святих старозаповітної скинії. Це основна святиня храму, що освячує всю будівлю. Розміщення вітваря в східній частині храму пояснюється, з однієї сторони тим, що втрачений нами Рай знаходиться на Сході, з другої сторони – майбутнім, до якого прагне все християнське буття. Це майбутнє – Царство Боже, яке часто називають восьмим днем творіння, і прищестя якого символізується сходом сонця, Сходом.

Середня частина храму (церковний зал), так званий „корабель”, відповідає тому, що в старозаповітній скинії називалось „Святилищем” і було відокремлене від двору завісою. Ця частина храму вміщує в собі віруючих, що готуються до сприйняття благодаті, яка виливається в таїнстві Євхаристії.

Бабинець відповідає двору скинії, зовнішній її частині, де стояв народ. В бабинці стоять грішники та ті, що каються – ця частина громади не допускається до причацання Святих тайн. Бабинець символізує собою землю не оновлену, землю грішну і навіть пекло.

Згідно церковній теорії співвідношення образу з первообразом, архітектурні образи та символи храму при виконанні в рамках канонічної традиції, можуть відтворювати первообрази небесного буття та приєднувати до них.

У куполі церкви зображається Голова церкви – Христос Вседержитель. Безпосередньо під образом Спасителя

зображуються апостоли, потім в „парусах” – чотири євангелісти. Колони, що підтримують будівлю, прикрашаються зображенням стовпів церкви: мучеників, святих і преподобних. На стінах – головні події священної історії, особливо ті, що святкуються, як „перли божественних догматів”. Нарешті, західна стіна заповнюється зображенням Страшного суду.

Іконостас – різьблена вівтарна перегородка з рядами ікон, відділяє вівтар від храму, як небо від землі. Розділяє і пов’язує два світи: видимий чуттєвий і духовний; цей поділ може бути здійснений тільки видимими свідками невидимого світу, живими символами – святими.

1 ряд іконостасу – місцевий. Зліва від Царських воріт – ікона Богоматері, справа – Христос, далі святий чи свято, якому посвячений храм, і місцеві традиційні іони. Над Царськими воротами розміщується Тайна Вечеря.

2 ряд іконостасу – святковий. Тут зображені основні 12 церковних свят.

3 ряд іконостасу – апостольський.

4 ряд іконостасу – пророчеський.

5 ряд іконостасу – патріарший.

Завершується іконостас розп’яттям Христа.

Символіка храму прочитується і в його об’ємній композиції, наприклад, чотири стовпи, які несуть центральний барабан храму, символізують чотирьох євангелістів. Один купол знаменує єдність Бога, досконале творіння. Два куполи – відповідають двом ествам боголюдини Ісуса Христа, двом областям творіння. Три куполи знаменують Святу Трійцю. Чотири куполи – четверо-євангеліє, чотири сторони світу. П’ять куполів (саме розповсюджене число), де середній здіймається над чотирма іншими, знаменують Ісуса Христа і чотирьох євангелістів. Сім куполів знаменують сім тайнств церкви, сім Всесвітніх Соборів. Дев’ять – дев’ять чинів ангельських. Тринадцять куполів означають: в центрі Господа Ісуса Христа і навколо 12 апостолів.

Православний храм неодмінно завершується хрестом на

куполи, або на всіх куполах як переможним знаменням. елементи, як арки, склепіння і куполи.

6. ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО ПРОЄКТУВАННЯ ГЕНЕРАЛЬНОГО ПЛАНУ

Основним принципом розміщення храму в структурі громадських центрів міста різних рівнів є його домінантне положення. Вівтар храму повинен орієнтуватись на схід, можливе зміщення в межах 30 градусів у зв'язку з містобудівельними особливостями розміщення ділянки.

Будівлі храмів не повинні розміщуватись ближче 3 м від червоних ліній, шляхи підходів до храмів не повинні перетинати в одному рівні проїзну частину магістральних вулиць. Головний вхід слід розміщувати зі сторони зупинок громадського транспорту.

Розміри земельних ділянок храмових комплексів рекомендується приймати з питомого показника – 7 м² площі ділянки на одиницю місткості храму.

Територію храмового комплексу слід поділяти на зони: вхідну, храмову, допоміжного призначення та господарчу.

У вхідній зоні слід передбачати заїзд для автотранспорту та вхід для прихожан, кіоски для продажу церковного реквізиту, місця для відпочинку прихожан. Вхідна зона повинна мати зв'язок з храмовою зоною. Суміжно з вхідною зоною необхідно розміщувати стоянку автомобілів з розрахунку 2 машини на кожних 50 місць в храмі, стоянку слід розміщувати не далі ніж 50 м від будівлі храму.

Храмова зона, призначена для проведення релігійних обрядів і повинна мати безпосередній зв'язок з вхідною та допоміжною зонами. У храмовій зоні слід передбачати: будівлю храму, дзвіницю, каплицю, пам'ятники, водосвятні криниці, майданчики для проведення культових заходів та відпочинку прихожан. Навколо храму повинен бути забезпечений круговий обхід, для проходження Хресного ходу під час церковних свят,

шириною, як правило, 3-5 м з майданчиками шириною до 6 м перед боковими входами в храм та напроти вівтаря. Перед головним входом в храм, розміщеним, як правило, з західної сторони, слід передбачати площу з розрахунку 0,2 м² на одне місце в храмі.

Допоміжна зона, призначена для організації прихідської, учбової, добродійної діяльності, повинна бути зв'язана з вхідною та храмовою зонами. У цій зоні рекомендується розміщувати будинок церковного причту, недільну школу, богодільню та інші будівлі та споруди, у відповідності із завданням на проектування. Будинок причту, готель, недільна школа, можуть розміщуватись окремо або бути зблокованими між собою, а іноді з храмом та господарським блоком. Богодільню рекомендується розміщувати суміжно з озеленими ділянками храмового комплексу. Вбиральні для прихожан можуть бути розміщені окремо або бути зблокованими з іншими будівлями храмового комплексу.

Вбиральні для священнослужителів повинні бути розміщені окремо від вбиралень загального користування. Будівлі та споруди допоміжного призначення можуть також розміщуватись в стилобатній частині храму.

Господарча зона призначена для розміщення складів, майстерень, гаражів для автотранспорту, майданчиків для сміттєзбірників, пічних пристроїв для спалювання поминальних записок, стоянок для легкового і вантажного транспорту, що належить храму. Господарча зона повинна мати окремий заїзд зі сторони транспортних магістралей, а її площа складає орієнтовно 15% площі ділянки.

Ділянка храмового комплексу повинна мати огорожу по всьому периметру з декоративної металевої решітки висотою 1,5-2,0 м.

Територія храмового комплексу повинна бути озеленена не менше 15% площі ділянки.

7. ОБ'ЄМНО-ПЛАНУВАЛЬНІ РІШЕННЯ

Будівля храму складається з трьох основних частин: бабинця, церковного залу та вітваря; крім того до її складу може входити прибудована або надбудована дзвіниця.

Висота середньої частини храму (без барабана та купола) повинна, як правило, відповідати її розмірам в плані, що пов'язано з символікою храму, причому бабинець та вітвар можуть бути меншої висоти. Мінімальна висота приміщень від підлоги до стелі не менше 3 м. На хорах, допоміжних приміщеннях та в підвалі вона може бути зменшена до 2,5 м.

Об'єм будівель храмів рекомендується приймати 4-7 м³ на одне місце.

Головний вхід розміщується з західної сторони, додаткові входи можуть бути з південної та північної сторони. Ширина головного входу не менше 1,2 м, внутрішніх дверей – 1,0 м.

Зовнішні сходи повинні мати ширину не менше 2,2 м.

Площа церковного залу приймається з розрахунку 0,4-0,5 м² на одного чоловіка.

Вхід в бабинець передбачається з паперті (відкритого або перекритого майданчика) з висотою не менше 0,45 м від рівня землі, на якій повинно бути передбачено місце для покришок від трун та вінків.

У західній стороні церковного залу влаштовуються хори – антресолі для розміщення церковного хору. Сходи на хори та дзвіницю повинні мати ширину не менше 0,8 м і можуть бути розміщені, як в бабинці так і в церковному залі (відкриті та закриті).

Вітвар влаштовується в східній частині храму на підвищенні над церковним залом, на одну або декілька сходинок.

Глибина вітваря не менше 4,0 м; в його центрі повинен розміщуватись квадратний престол з розміром сторони 0,8-1,0 м на відстані не менше 1,3м від Царських воріт іконостасу,

навколо якого повинен бути круговий обхід. Крім того, у вівтарній частині влаштовуються допоміжні приміщення: ризниця та паламарня, площею від 4 до 12 м².

Вівтарну частину від церковного залу відділяє іконостас, в якому повинно бути троє дверей (центральні – Царські ворота). Перед вівтарем влаштовується солея шириною не менше 1,2 м, що піднімається над підлогою церковного залу на одну або кілька сходинок (на рівні підлоги вівтаря).

Напроти Царських воріт солея має виступ (амвон) багатогранної або напівкруглої форми з радіусом верхньої сходинки 0,5-1,0 м. З обох боків солеї влаштовуються клироси для розміщення церковного хору (ширина не менше 2,0 м).

Необхідно враховувати, що форми основних елементів храму, його функціональні та декоративні елементи визначаються православною традицією та символікою, в тому числі:

- завершення храму банею з хрестом;
- підвищення рівня підлоги храму над рівнем землі, а солеї з вівтарем над рівнем підлоги храму;
- заокруглені форми склепінь, арок, куполів, завершень віконних та дверних прорізів;
- система орієнтації освітлення церковного залу храму згори (з барабанів та прорізів у верхній частині стін).

8. БУДІВЕЛЬНІ КОНСТРУКЦІЇ ТА МАТЕРІАЛИ

Будівельні та опоряджувальні матеріали повинні мати сертифікат гігієни. Відповідно православної традиції потрібно віддавати перевагу природним матеріалам, в тому числі каменю і дереву, а також потрібно враховувати їх довговічність, акустичні властивості та придатність до розпису.

З цегли чи бетону можуть бути виконані такі специфічні для храмової архітектури, елементи, як арки, склепіння і куполи. В окремих випадках склепінчасте перекриття може бути виконане з використанням торкретбетонування по

металевому каркасі. Для створення шатрового перекриття можуть використовуватися: цегла, дерев'яні або металеві конструкції.

Каркас бань діаметром до 3 м виконується, як правило, з дерев'яними журавлями, які кріпляться до центрального стовпа, що слугує основою для хреста.

Для покриття куполів і бань використовують, як правило, мідні листи або листи з нержавіючої сталі.

Перехід від квадратної чи багатокутної основи до круглого в плані куполу виконується за допомогою парусів, які частіше всього мають вид сферичних трикутників. Паруси можуть бути виконані із цегли, із бетону або шляхом торкретбетонування.

Сходи на хори можуть бути гвинтові або із забіжними сходами, при цьому ширина проступу в середині повинна бути не менше 0,18 м. В дерев'яних храмах дозволяється передбачати сходи на хори дерев'яними. Марші сходів на хори повинні мати ширину не менше 0,8 м.

Підлогу в середній частині храму рекомендується виконувати з природного каменю, з кераміки або дерева, яке допускає вологе прибирання. Стіни можуть бути опоряджені під розпис вапняною чи цементною штукатуркою, а також природнім каменем, мозаїкою чи деревом.

Таблиця 2

Рекомендований склад та площі приміщень церковно-причтових будинків

№ з/п	Назва приміщення	Площа, м ² , на 1 людину з числа причту
Вхідна група приміщень		
1.	Вестибюль	0,5
2.	Приміщення охорони	4,0
3.	Туалетні	За розрахунком
Група адміністративних приміщень		
6.	Кабінети настоятеля, старости, бухгалтерії	4,0
Група приміщень трапезної		
9.	Кухня з коморою для продуктів	Згідно з нормами підприємств харчування
10.	Трапезна для причту (священиків)	2,0
11.	Трапезна для персоналу	2,0
Група приміщень відпочинку		
21.	Кімнати відпочинку причту і персоналу	4,0-6,0
22.	Кімнати відпочинку архієрея	4,0-6,0
Група підсобних приміщень		
29.	Просфорня	15,0
30.	Ризниця	15,0
31.	Пральня (приміщення для прання)	2,0
32.	Комора	2,0
Хрещальня		
34.	Вестибюль-очікувальня	15,0
35.	Хрещальня	
36.	Підсобні приміщення	
Група приміщень для благодійної діяльності		
43.	Пункт приймання-видачі гуманітарної допомоги	20,0
44.	Медичний пункт, у т.ч. кімната матері та дитини	10,0
45.	Трапезна	20,0
Група навчальних* приміщень		
47.	Класні кімнати	2,0
48.	Бібліотека духовної літератури	18,0
Художні майстерні		
	Майстерня іконописців	4,0
	Майстерня вишивальниць	4,0
Примітка. Площі класних кімнат приймають не менше 20 м ² , а решти приміщень – не менше 8 м ² .		

9. ЛІТЕРАТУРА

Основна література

1. Культові будинки та споруди різних конфесій. Київ : Київ ЗНДІЕП, 2002.
2. Довганюк І. Архітектура українських церков. Львів, 1997.
3. Павлов С. В., Мезенцев К. В., Любіцева О. О. Географія релігій. Київ : «Артек», 1999.
4. Гел Йен. Міста для людей. Пер. з англ. К. : Основи, 2018. 280 с.
5. Містобудівне проектування. Частина І: Місто як об'єкт проектування / За ред. Г. П. Петришин, Б. С. Посацького, Ю. В. Ідак. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2016. 328 с.
6. Містобудівне проектування. Частина ІІ: Проектування структурних елементів міста / За ред. Г. П. Петришин, Б. С. Посацького, Ю. В. Ідак. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2017. 288 с.
7. Нойферт Е. Будівельне проектування. Київ : Видавництво ФЕНІКС, 2017. 624 с.
8. Пушкарьова К. К., Кочевих М. О. Матеріалознавство для архітекторів та дизайнерів. Київ : Видавництво Ліра-К, 2019. 424 с.

Допоміжна література

1. ДБН Б.2.2-12:2019 Планування і забудова територій. Київ : Укрархбудінформ, 2019. 179с.
2. ДБН В.2.2-9-99. Культові будинки та споруди різних конфесій. Посібник з проектування за заг. ред. Куцевича В. В. Київ : Київ ЗНДІЕП, 2002. 51 с.
3. ДБН В.2.3-5:2018 Вулиці та дороги населених пунктів. Київ : Укрархбудінформ, 2018. 55с.
4. ДБН Б.2.2-5:2011 Благоустрій територій. Київ : Укрархбудінформ, 2012. 61с.
5. ДБН В.2.2-40:2018 Інклюзивність будівель і споруд.

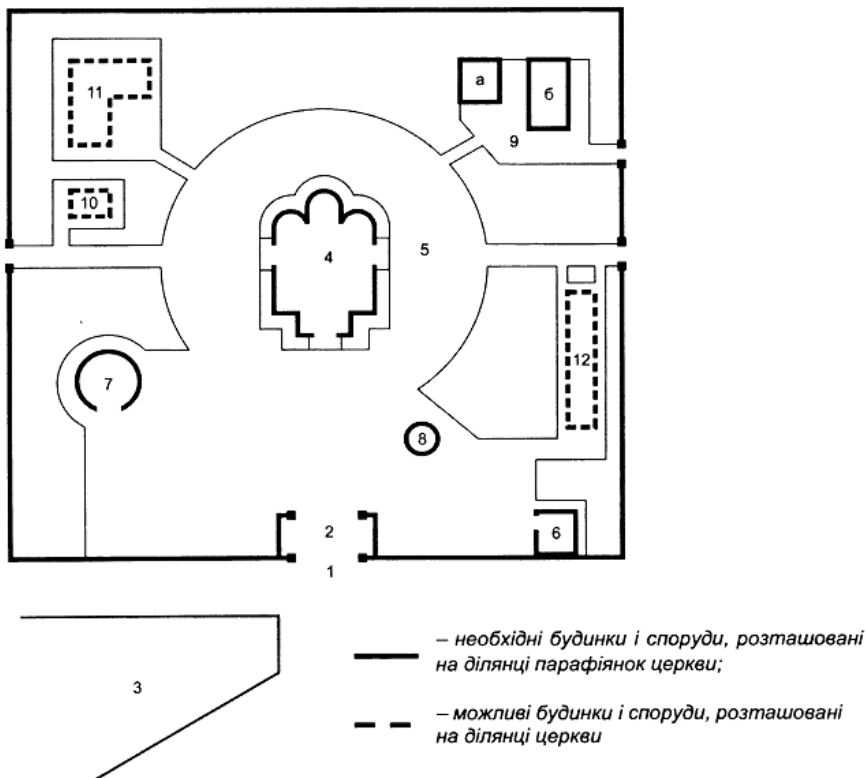
Київ : Укрархбудінформ, 2018. 64с.

6. ДСТУ-Н Б В.1.1-27:2010 Будівельна кліматологія.

Київ : Укрархбудінформ, 2011. 123 с.

7. ДСТУ Б А.2.4-7:2009 Правила виконання архітектурно-будівельних робочих креслень. Київ : Укрархбудінформ, 2009. 71 с.

10. ДОДАТКИ

*Рис. 1. Приклад генплану ділянки православної парафіяльної церкви:
 1 – головний вхід; 2 – дзвіниця; 3 – стоянка для автотранспорту; 4 – будівля храму; 5 – майданчик навколо будівлі храму; 6 – будинок церковного причту (просфорня; помешкання настоятеля); 7 – каплиця; 8 – водоймище для свяченої води; 9 – господарський майданчик; 10 – громадський туалет; 11 – монастирські келії; 12 – трапезна*

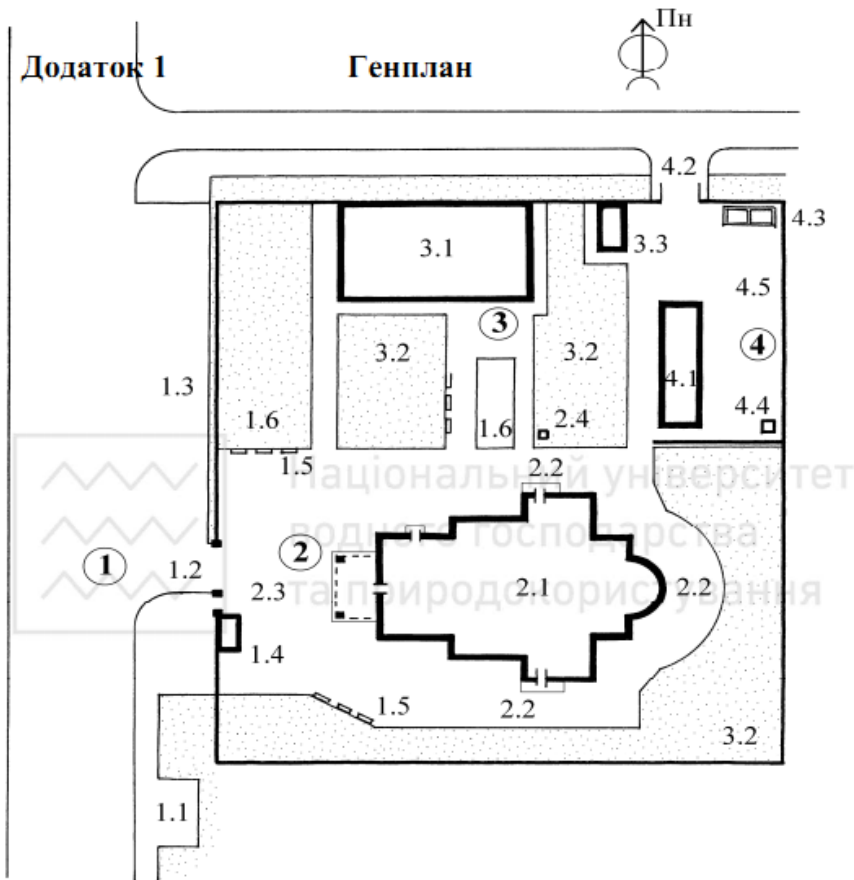

Рис. 2. Приклад схеми генплану: 1. Загальна зона: 1.1 – зупинка громадського транспорту; 1.2 – візні і входні ворота; 1.3 – автостоянка; 1.4 – церковний кіоск; 1.5 – лави для відпочинку; 1.6 – клумба; 2. Храмова зона: 2.1 – храм; 2.2 – круговий обхід; 2.3 – майданчик перед входом; 2.4 – водосвятна криниця; 3. Допоміжна зона: 3.1 – церковно-причтовий дім; 3.2 – озеленена територія; 3.3 – туалети для прихожан; 4. Господарська зона: 4.1 – господарський блок з гаражем; 4.2 – господарчий візд; 4.3 – сміттєзбірник; 4.4 – ніч для спалювання записок; 4.5 – стоянка автотранспорту.

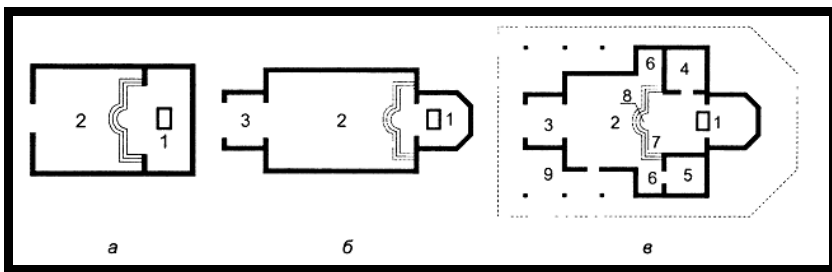

Рис. 3. Планувальні структури народних українських храмів: а – дводільний храм; б – тридільний храм; в – тридільний храм з прибудованими ризницею, паламарнею та клиросами; 1 – вітар; 2 – основна нава; 3 – бабинець; 4 – ризниця; 5 – паламарня; 6 – крилос; 7 – соля; 8 – амвон; 9 – опасання

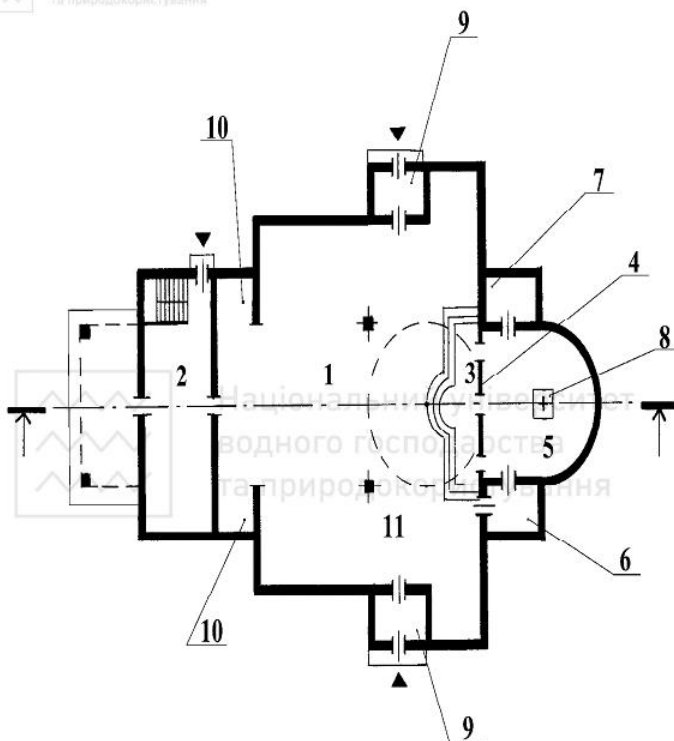

Рис. 4. Основні приміщення православного храму: 1 – церковна зала; 2 – бабинець; 3 – клирос; 4 – іконостас; 5 – вітар; 6 – ризниця; 7 – паламарня; 8 – престол; 9 – тамбури бокових входів; 10 – допоміжні приміщення; 11 – хори.

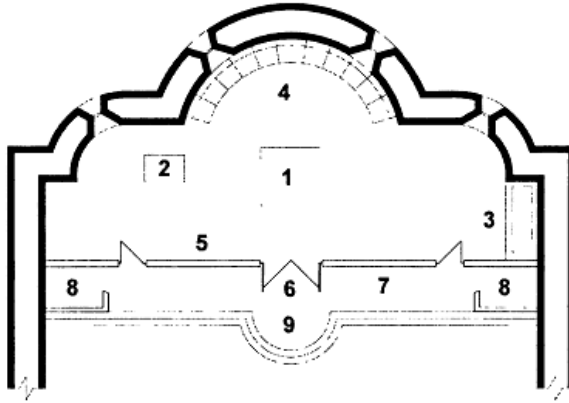

Рис. 5. Фрагмент віттарного простору православного храму: 1 – престол; 2 – жертвовник; 3 – дияконник; 4 – Горнє місце; 5 – іконостас; 6 – Царські врата; 7 – солея; 8 – крилос; 9 – амвон

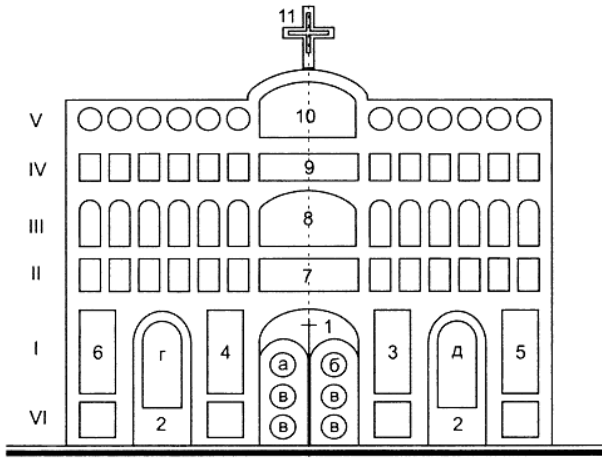

Рис. 6. Іконостас православного храму: Ряди: I – Намісний; II – Дванадцять празників; III – Апостольський (Деїсусний); IV – Стасний; V – Пророки; VI – Старозавітний; 1 – Царські врата; а – Ангел, котрий приніс звістку Марії про народження Ісуса в майбутньому; б – Матір Божя; в – Чотири євангелісти з їхніми емблемами: справа зверху Св. Іоанн з орлом – Св. Матвій з ангелом, у нижніх медальйонах: справа – Св. Марко з левом, зліва – Св. Лука з волон; 2 – Дияконські ворота; г – Архангел Михайл; д – Архангел Гавриїл; 3 – Ісус; 4 – Мати Божя; 5 – подія або лик святого, якому присвячена церква; 6 – ікона найбільш шанованого святого (переважно Св. Миколая); 7 – Тайна вечеря; 8 – Христос у славі (Предстоячі, Деїсус, Молення); 9 – Розп'яття Христа; 10 – Нерукотворний образ Христа (Хустина Вероніки); 11 – Хрест на просвіт.

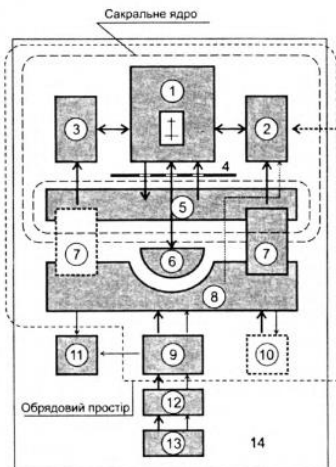

Рис. 7. Структурна схема взаємозв'язку приміщень і елементів православної парафіяльної церкви: 1 – вітвар із престолом; 2 – ризниця; 3 – паламарня; 4 – іконостас; 5 – солея; 6 – амвон; 7 – крилос; 8 – нава; 9 – нартекс; 10 – хрецьальня; 11 – місце для продажу релігійної літератури; 12 – бабинець; 13 – паперть; 14 – цокольний поверх (стилобат).

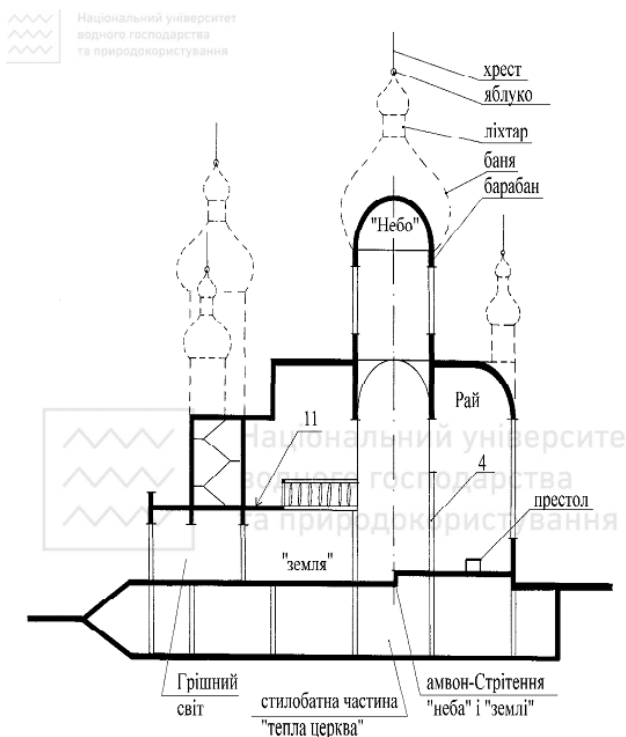

Рис. 8. Розріз православного храму

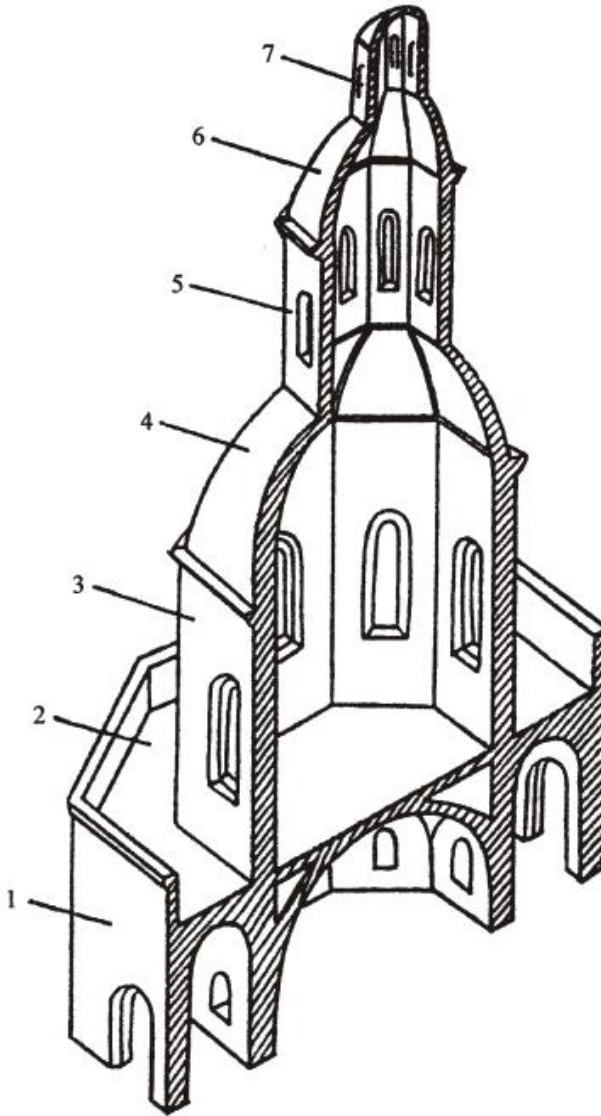
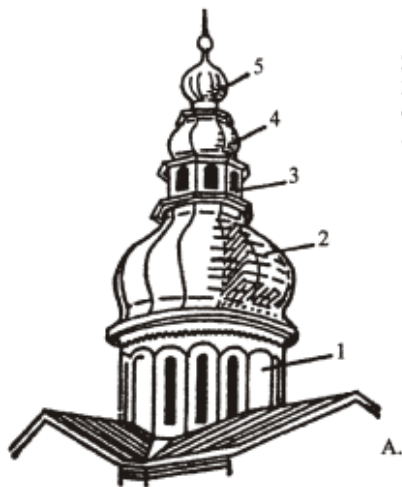
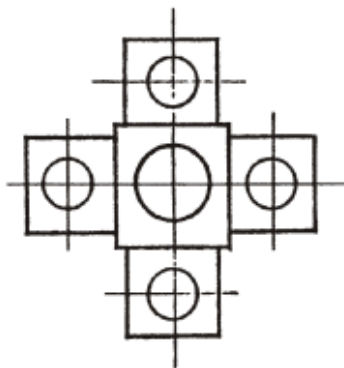
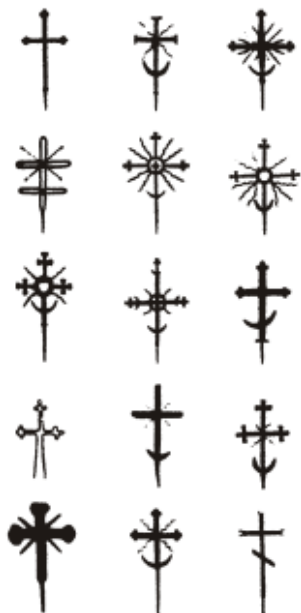

Рис. 8. Схема завершення мурованої церкви: 1 – підкліт; 2 – гульбище; 3 – восьмимерик; 4 – купол (баня); 5 – барабан (підбанник); 6 – банька; 7 – ліхтар

1. Барабан (підбанник)
2. Купол (баня)
3. Ліхтарик
4. Банька
5. Главка (маківка)

В.

Рис. 9. Приклади об'ємно-просторових вирішень куполів (завершень) православних храмів (А, Б) та зразки кованих хрестів (В)

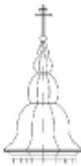

КУЛЕПОДІБНИЙ	 Храм Покрови Божої Матері с. Олександрівка Київської області	ЛУКОВИЩА ГРАНАТСТА	 Свято-Троїцька церква. Тальне, Черкаської обл.
КОНУСНИЙ	 Храмовий комплекс Трьох Святителів с. Припруття Чернівецької області	ЛУКОВИЩА	 Спaso-Преображенський храмовий комплекс с. Водяне Харківської обл.
ШАТРОВА З ЗАЛОМАМИ	 Свято-Покровський храмовий комплекс с. Зеленики Київської області	ПІВДІСКУЛЬНА	 Храм Пророка Пресвятої Богородиці с. Рогізна Київської обл.
ДВОНОГОДІБНИЙ	 Церква Іверської ікони Божої Матері с. Камінів Міст Полтавської області	ПІВЕРТОВАНИЙ	
БАГАТОЯРУСНА (У ВОГЛЕДІ ЯЛИНКИ)	 Церква Архистратига Михаїла с. Тур'я Пасіка Закарпатської області	ВІСІАТІСЬКИЙ	 Храм Святителя Миколая Чудотворця м. Бровари Київської обл.
МАКІВКА	 Храмовий комплекс Сорока Святих Мучеників. Київ	ЦИРКУЛЯРИЙ	 Свято-Миколаївський храмовий комплекс с. Дейманівка Полтавської області

Рис. 10. Форма верхів православних храмів

ПЕЩЕРНУВІ		<ul style="list-style-type: none"> Храмний комплекс Трьох Святителів с. Препуття Чернівецької області Список-Ніроубранський храмний комплекс с. Радичів Харківської обл. Церква Св.Михайлівської парафії, м. Київ 	ВОСМІКУГАННЕ		<ul style="list-style-type: none"> Храм Ісуса Христа Землі Української м. Мирногірка Київської області
СЕРПЕНТНЕ		<ul style="list-style-type: none"> Трихвалівський храм с. Березина Рудки Полтавської області (реконструкція) 	СТРИЖКОВЕ СХИЛЕННЯ		<ul style="list-style-type: none"> Храм Пророка Ісая Безсмертний с. Карпати Київської обл. Церква університету України Київ
У ВИГЛЯДІ КОЛА		<ul style="list-style-type: none"> Храмний комплекс Апостола Андрія Первозваного, Донецьк Храм Святих Апостолів Петра і Павла, Київ Свято-Михайлівський храмний комплекс, с. Дівишівка Полтавської області 	ВИПРАВНЕ СХИЛЕННЯ		<ul style="list-style-type: none"> Храм Святого Пророка Ісая (Ісх), м. Славутин Київської області Проволоковий храм св.Іоан (концептуальний проект) Храмний комплекс Сороча Святих Мучеників, Київ
ПІВКОЛО		<ul style="list-style-type: none"> Храмний комплекс Ікони Божої Матері Живоносне джерело, м. Київ (реконструкція) 	У ВИГЛЯДІ ТРИЦЬКОГО ХРЕСТА		<ul style="list-style-type: none"> Храмний комплекс Сороча Святих Мучеників, Київ Храм Святого Пророка Ісая (Ісх), м. Славутин Київської області Храмний комплекс Святех Ангелів на Феофанів, с. Свято-Петрівське Київської обл.
ПІВКОЛО-ПОДВІДНЕ		<ul style="list-style-type: none"> Храм Святителя Миколая Чудотворця м. Бровари Київської області 			<ul style="list-style-type: none"> Храм Пророка Ісая (Ісх) Матері с. Олександрівка Київської області
КРИВОЛІНІЙНЕ		<ul style="list-style-type: none"> Храмний комплекс Апостола Андрія Первозваного, Донецьк Храмний комплекс Преображення Господнього у скелі Свято-Успенської Почаївської Лаври 			<ul style="list-style-type: none"> Храмове-епіграфічний музейний комплекс Св. Великомученика Дмитрія Служащого, с. Бузова Київської обл.
ОВОАЛНЕ		<ul style="list-style-type: none"> Храмний комплекс Апостола Андрія Первозваного, Донецьк Свято-Трьохіаєв церква, Улянів, Черкаської області 	У ВИГЛЯДІ ЛАТИНСЬКОГО ХРЕСТА		<ul style="list-style-type: none"> Храмний комплекс Святого архієпископа Божого Мислителя, Черкаси
ГОСТРОКУТНЕ		<ul style="list-style-type: none"> Церква Іверської ікони Божої Матері с. Калитів Міст Полтавської області 	СТІПІЗАЦІЯ ТРИЦЬКОГО ХРЕСТА		<ul style="list-style-type: none"> Храм Ісуса Христа Землі Української, м. Мирногірка Київської області
ПРЯМОКУТНЕ		<ul style="list-style-type: none"> Церква Іверської ікони Божої Матері с. Калитів Міст Полтавської області Храм Пророка Ісая Безсмертний с. Радичів Київської обл. (реконструкція) 			<ul style="list-style-type: none"> Каплиця Дубельського замку, Дубин Рівненської області
СІМІКІТНЕ (ТРИПЕЧАВНЕ)		<ul style="list-style-type: none"> Храмове-епіграфічний музейний комплекс Св. Великомученика Дмитрія Служащого, с. Бузова Київської обл. 			<ul style="list-style-type: none"> Свято-Покровський храмний комплекс с. Золочин Київської області
ТРИКУТНЕ		<ul style="list-style-type: none"> Каплиця Дубельського замку 	СКЛАДНОЇ ФОРМИ		<ul style="list-style-type: none"> Свято-Покровський храмний комплекс с. Золочин Київської області

Рис. 11. Форми вікон храмів

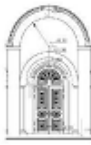

ПОРТАЛ (ПОРТИКО)	 <p>Храм Пророка Пресвятої Богородиці с. Рогізна Київської обл.</p>	ПРЯМОКУТНА	 <p>Церква університету України, Київ</p>
ПІВДІРКУЛЬНА	 <p>Свято-Миколаївський храмовий комплекс с. Деманівка Полтавської області</p>	ПЕВНОКАМ'ЯНИЙ	 <p>Храм Святих Апостолів Петра і Павла, Київ.</p>
ТРИКУТНА	 <p>Храм Ікони Божої Матері Животворне джерело м. Києві</p>	ПЕРСПЕКТИВНИЙ АРОЧНИЙ ПОРТАЛ	 <p>Храмовий комплекс Трьох Святих с. Припруття Чернівецької області</p>
ЛУЧКОВА	 <p>Спасо-Преображенський храмовий комплекс с. Воляне Харківської обл.</p>	ОВАЛЬНА	 <p>Православний храм світла (концептуальний проект)</p>
КОМПЛЕКСНА	 <p>Храмовий комплекс Ікони Божої Матері Введення в Храм Пресвятої Богородиці, Київ. (реконструкція)</p>	 <p>Храм Святого Архангела Михаїла, Чернівці</p>	

Рис. 12. Форма входів до храмів

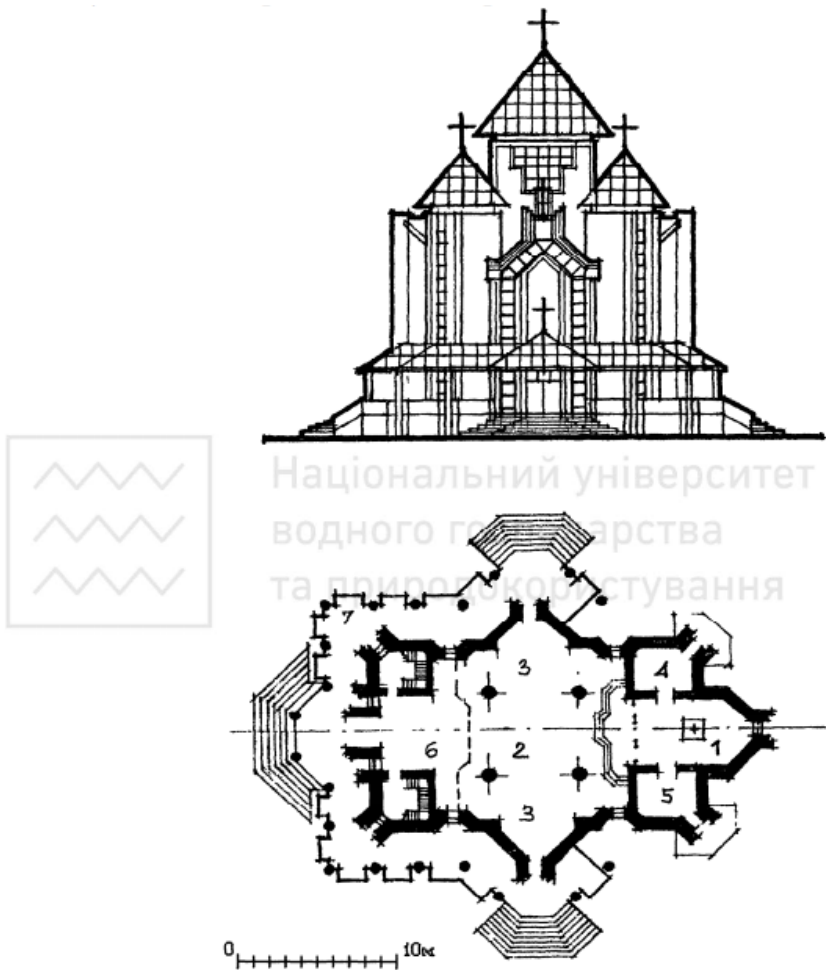
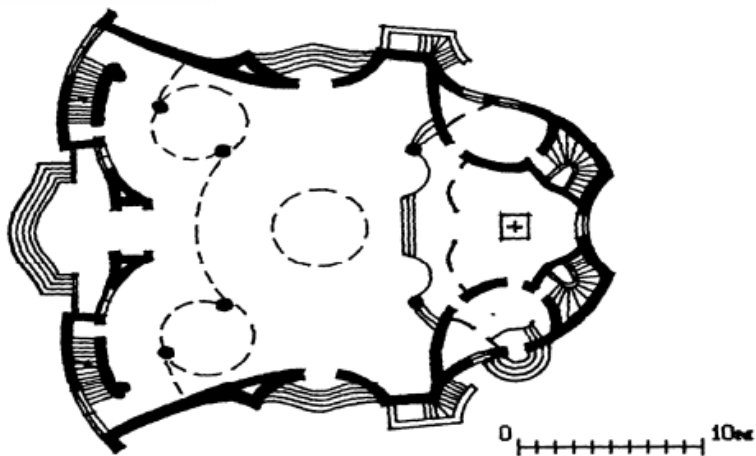

Рис. 13. Приклад православного храму: Церква в с. Дерезичі. Архітектор В. Грубий, 1944 р.: 1 – вітार; 2 – основна зала; 3 – бокові нави; 4 – ризниця; 5 – паламарня; 6 – хори; 7 – опасання.

*Рис. 14. Приклад православного храму: Церква Св. Софії в м. Золочів.
Архітектор І. Кміть, 1995 р. Головніц фасад і план.*

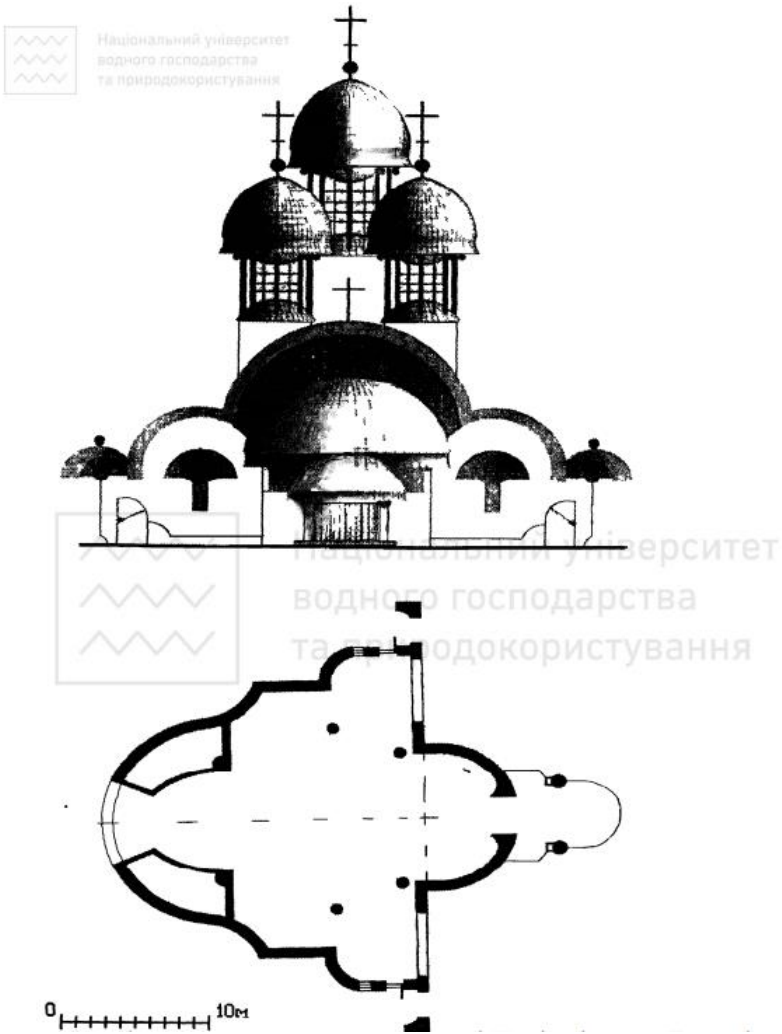

Рис. 15. Приклад православного храму: Проект церкви по вулиці Пасічній у м. Львів. Архітектори О. Матвій, В. Матвій, 1996 р. Головний фасад і план